

राजवंशी जातीको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तन : एक समाजशास्त्रीय
अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत
समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तको आंशिक
आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत गरिएको

सोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

बेदमाया राई

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रिय विभाग किर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, २०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रिय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकि तथा समाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको लागि आंशिक आवश्यकता पुरा गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत “राजवंशी जातीको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तन : एक समाजशास्त्रीयअध्ययन” विषयक शोधपत्र बेदमाया राईले मेरो निर्देशन, सुझाव तथा सुपरिवेक्षणमा रही तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको यस शोधपत्र लेखन प्रति म पूर्ण सन्तुष्ट भएकोले अन्तिम मूल्यांकनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....

जीवन मणि पौडेल

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

मिति : .....

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रिय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

स्वीकृति पत्र

“राजवंशी जातीको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तन : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन” शीर्षक राखि समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नाकोत्तर तह दोस्रो वर्षका सुश्री बेदमाया राईले प्रस्तुत गर्नु भएको शोधपत्रलाई स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

प्रा.डा. ओम गुरुङ्ग

.....

(विभागीय प्रमुख)

जीवन मणि पौडेल

.....

(शोध निर्देशक)

.....

(वाह्य परीक्षण)

.....

मिति:- २०६८/...../.....

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत “राजवंशी जातीको विवाह पद्धतिमा आएको परिवर्तन : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्रको त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकि संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र/मानवशास्त्र स्नाकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नका लागि तयार गरिएको छ । यस शोधपत्रका क्रममा आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गाराई सहयोग पुऱ्याउनु हने डाँगीबारी १ का सम्पूर्ण राजवंशी समुदायमा धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहान्छु । यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा प्रस्तावना कार्यदेखि अन्त्य सम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई आवश्यक निर्देशन, सल्लाह, सुझाव एवं प्रेरणा प्रदान गर्नुहने समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रिय विभागका प्राध्यापक जिवन मणि पौड्याल ज्यू प्रति हृदय देखिनै अभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र तयारीका क्रममा स्वीकृति प्रदान गरी अनुसन्धान गर्ने अवसर दिनुहुने विभागिय प्रमुख प्रा.डा. ओम गुरुङ्ग ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । समय-समयमा विभिन्न सल्लाह सुझाव प्रदान गर्नुहुने विभागका सम्पूर्ण गुरु, गुरुआमाहरु प्रति अभार एवं धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

उच्च शिक्षा हासी गर्ने क्रममा भौतिक, आर्थिक तथा हरेक क्षेत्रमा सहयोग गरी यो अवस्थामा पुऱ्याई दिनुहुने आदरणीय स्व. बुबा पूर्ण बहादुर राई र आमा कृष्णमाया राईमा कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसैगरी मेरो अध्ययनलाई अगाडी बढाउन सदा हौसला र आर्थिक रुपमा विशेष सहयोग गर्नुहुने मेरा आदरिणय दिदी रुपा राई र नरमायाराई प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधकार्यकै क्रममा पुस्तक तथा आवश्यक जानकारी दिई सहयोग प्रदान गर्ने केन्द्रिय पुस्तकालय किर्तिपुर परिवार र नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्र प्रति अभार व्यक्त गर्दछु । त्यसै गरी आवश्यक सुझाव सल्लाह प्रदान गर्नुहुने मेरा साथीहरु चित्र कला राई, दुर्गा राई, कल्पना घिमिरे, मञ्जु उप्रेती, रुपा राई, सन्जिव पौड्याल, सन्तोस प्रसाई, वसन्ती लामा, रत्ना सुब्बालाई र दाजु किशन शितल विवश पनि धन्यवाद अर्पण गर्दछु ।

वेदमाया राई

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय किर्तिपुर, काठमाडौं ।

विषयसूची

	पृष्ठ.
अध्याय-एक	
१. शोधपरिचय	१-६
१.१. पृष्ठभूमि	१
१.२. अध्ययनको कथन	२-३
१.३. अध्ययनको उद्देश्य	३
१.४. अध्ययनको महत्व	३
१.५. सैद्धान्तिक अवधारणा	४
१.६. अवधारणात्मक संरचना	४-५
१.७. अध्ययनको संगठनात्मक स्वरूप	५-६
अध्याय-दुई	७-१९
२. सन्दर्भ साहित्यको समीक्षा	
२.१. मार्क्सवाद एक सैद्धान्तिक विश्लेषण	७-९
२.२. भौतिकवादी दृष्टिकोणबाट विवाह	९-११
२.३. नेपालमा जनजाति सम्बन्धी अध्ययन	११-१३
२.४. राजवंशी जातिको उत्पत्ति	१३-१६
२.५. राजवंशी जातिको विवाह संस्कार	१६-१९
अध्याय-तीन	२०-२४

३. अनुसन्धान विधि

३.१. अध्ययन क्षेत्र र राजवंशी जातिको छनौट गर्नुका कारणहरु	२०-२१
३.२. अनुसन्धानको ढाँचा	२१
३.३. तथ्याङ्कको स्रोत र प्रकृति	२१
३.४. समग्रता र नमूना छनौट	२१-२२
३.५ तथ्याङ्क संकलन पद्धति	२२
३.५.१ घरघुरी सर्वेक्षण	२२
३.५.२ समुह छलफल	२२
३.५.३ अवलोकन विधि	२३
३.५.४ मुख्य सूचनादातासँगको अन्तर्वार्ता	२३
३.६ तथ्याङ्कको विश्लेषण	२३
३.७ अध्ययनको सीमा	२४

अध्याय-चार

२५-४०

४. सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था

४.१. अध्ययनको क्षेत्र र राजवंशी जातिको सामान्य परिचय	२५-२७
४.२. अध्ययन गरिएको जनसंख्याको विवरण	२८-२९
४.३ परिवार	२९-३१
४.४. शिक्षा	३१-३२
४.५ विवाहको उमेरमा आएको परिवर्तन	३३-३४
४.६ राजवंशी जातिको थर, गोत्र र गुरु(ठाकुर)	३५-३६
४.७ घरको संरचना	३६-३७
४.८ भेषभूषा र गरगहना	३७-३९
४.९ खानपान	३९-४०

अध्याय-पाँच

४१-५२

५. आर्थिक पक्ष

५.१. अर्थिक पक्ष	४१-४२
५.१.१ भू-स्वामित्वको विवरण	४२-४३
५.१.२ उत्पादनको स्थिति	४३-४४
५.१.३ खद्यान्नको पर्याप्तता	४४-४५
५.१.४ उत्पादन प्रकृया	४५
५.१.५ पेशा	४५-४७
५.१.६. पशुपालन	४७-४८
५.२ राजवंशी जातीको परम्परागत पेशा	४८
५.३ राजवंशी समुदायले आफ्नो परम्परागत पेशा छाड्नुका कारणहरु	४९
५.३.१ वि. स. २०२१ सालको भूमि सुधार ऐनको कारणले	५०
५.३.२ जमिनलाई बेचबिखन गरेको कारणले	५०
५.३.३ परिश्रमको तुलनामा आम्दामी कम हुनाले	५१
५.३.४ यूवा वर्गले मन नपराएको कारणले	५१
५.४ आर्थिक पक्षमा आएको परिवर्तनले पारेको प्रभाव	५१-५२

अध्याय-छ

५३-७३

६. विवाह

६.१ विवाहको नियम	५३
६.२ विवाह सम्बन्धी पाँच/सात पुस्ते नियम	५३-५६
६.३ राजवंशी समुदायको विवाह गर्ने प्रक्रिया	५६
६.३.१ सुभदेखा	५६-५८
६.३.२ दुल्हा तिल्लीवार/तिलक(केटा हेर्ने)	५८

६.३.३ पानकटानी	५९
६.३.४ दरगुवा/डालिखारा	५९-६०
६.३.५ करालीभार	६०
६.३.६ सान्दोस(कोसेली)	६०-६१
६.४ राजवंशी समुदायमा विवाह प्रथा र तिनमा आएको परिवर्तन	६१-६९
६.५ कार्यक्षेत्रमा रहेका विवाहका प्रकारहरु	७०
६.६ राजवंशी समुदायको विवाहका अन्य पक्षमा आएको परिवर्तन	७०
६.६.१ जीवन साथी छनौट गर्ने प्रकृत्यामा आएको परिवर्तन	७०-७१
६.६.२ विवाहको स्वरूपमा आएको परिवर्तन	७१
६.३.३ दाइजो प्रथामा आएको परिवर्तन	७१-७२
६.३.४ चुमना प्रथा	७२-७३
अध्याय-सात	७०-७७
७.सारांश र निष्कर्ष	
७.१. सारांश	७४-७७
७.२ निष्कर्ष	७८-७९
सन्दर्भसूचि	८०-८२
परिशिष्ट १. घरधुरी सर्वेक्षण	८३-८४
परिशिष्ट २. अन्तरवार्ताको प्रश्नावली	८५-८६
परिशिष्ट ३. राजवंशी- नेपाली शब्दावलीहरु	८७-८८
परिशिष्ट ४. फोटोहरु	८९-९२

तालिका सूची

	पेज न
तालिका १. उमेरका आधारमा लिङ्गगत र उमेरगत विवरण	२८
तालिका २. राजवंशी जातिको परिवारीक प्रकारको विवरण	३०
तालिका ३. अध्ययन क्षेत्रको साक्षरता स्थिति (५ वर्ष भन्दा माथीको उमेर समुह) #@	
तालिका ४. दश वर्ष अघिको विवाह र हालको विवाह	३३
तालिका ५. जमिनको स्वामित्वको विवरण	४१
तालिका ६. जमिनको स्वामित्वको विवरण	४३
तालिका ७. खाद्यन्नको पर्याप्तता	४४
तालिका ८. लिङ्गका आधारमा राजवंशी जातिको पेशागत विवरण	४६
तालिका ९. पशुपालनको विवरण	४८
तालिका १०. परम्परागत पेशा छाड्नाका कारणहरु	४९
तालिका ११. विवाहको प्रकार	७०